

Deniz Serhad Sezer

<https://orcid.org/0000-0002-4487-950X>

Dr. Türkiye, sezerdenizserhad@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Sezer, D. S. (2024).

Tarihte Pers-Makedon Mücadelesi: Granikos, İssos ve Gaugamela Savaşları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 2899-2920.

Tarihte Pers-Makedon Mücadelesi: Granikos, İssos ve Gaugamela Savaşları

Öz

Pers-Makedon savaşları tarihsel açıdan özellikle Küçük Asya'nın ve Yakın Doğu'nun yaklaşık iki yüzyıldır devam eden yönetimin el değiştirdiği ve yeni kaderinin belirlendiği savaşlar olarak ön plana çıkmaktadır. Granikos Savaşı, Büyük İskender'e Küçük Asya'yı kazandıran; İssos Savaşı Yakın Doğu'nun kapısını açan; Gaugamela Savaşı ise Pers İmparatorluğunu fiilen bitirmesine neden olan gelişmelerdir. Bu savaşlarda; Persler, yapılan muharebelerde donanım ve disiplin açısından çok zayıf kalmış ve bu nedenle de büyük mağlubiyetler gelmiştir. Standart Pers askeri donanımında yakın dövüş için geliştirilmiş bir zırh olmayınca kol, boyun ve yüz yaralanmaları ölümcül seviyelerde oluşmuştur. Yine benzer şekilde hasırdan meydana gelen kalkanlar, Makedonların uzun mızraklarına karşı çok yetersiz kalarak bütün darbeyi piyadenin almasına yol açmıştır. Bu nedenle, rakipler arasında kıyaslanınca teçhizatlarda meydana gelen bu dengesizlik sonucunda da yenilgi kaçınılmaz son olmuştur. Bu makalede, Persler ve Makedonlar arasında yapılmış Granikos, İssos ve Gaugamela Savaşları'nın nedenleri, gelişim süreçleri ve sonuçları üzerinde durulmakla birlikte; Perslerin çöküş sürecini etkileyen askeri faktörler üzerinde bu savaşlar kapsamında analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pers, Makedon, Granikos, İssos, Gaugamela

Persian-Macedonian Struggle in History: The Battles of Granicus, Issus and Gaugamela

Abstract

From a historical point of view, the Persian-Macedonian wars stand out as the wars in which the rule of Asia Minor and the Near East changed hands and the new fate of Asia Minor and the Near East was determined for nearly two centuries. The Battle of Granicus gave Alexander the Great Asia Minor; the Battle of Issus opened the door to the Near East; and the Battle of Gaugamela led to the de facto end of the Persian Empire. In these battles, the Persians were very weak in terms of equipment and discipline and therefore suffered great defeats. The standard Persian military equipment did not include armour developed for close combat, resulting in fatal arm, neck and facial injuries. Similarly, wicker shields were inadequate against the long spears of the Macedonians, causing the infantry to take the full brunt of the blow. Therefore, this imbalance in equipment between the opponents made defeat inevitable. In this article, the causes, development processes and results of the Granicus, Issus and Gaugamela Wars between the Persians and Macedonians are discussed, and the military factors affecting the decline of the Persians are analysed in the context of these wars.

Keywords: Persia, Macedon, Granicus, Issus, Gaugamela

Giriş

Akhaimenid Hanedanlığı göz önüne alındığında, III. Dareios'un kral olma süreci kendinden önceki Pers krallarına göre biraz farklıdır (Garthwaite, 2018, s. 36; Sandys & Vaux, 2022, s. 61). Ölen Kralın, ikinci dereceden kuzeni olan yeni kral, Babil kaynaklarında adı Artasata (Sachs, 1977, s. 129-147) olarak yer almaktaysa da III. Dareios ismini alarak tahta çıkmıştır (Diod. Sic. XVII. 5. 3-5; Arr. *Anab.* II. 14. 5). Yeni Kral, İmparatorluktan kopan Mısır ve Babil'i yeniden Pers topraklarına katmak üzere bir sefere çıkarak, buraları, yeniden Pers topraklarına kattı. Batıda ise aynı zamanlarda şu gelişmeler yaşanıyor: II. Philippos'tan sonra, Büyük İskender, MÖ 336'da Makedon hükümdarı olmuş ve Yunanlarla beraber meydana getirilen Korinthos Birliği'nin (Perlman, 1985, s. 153-174) lideri olmuştu.¹ Kaynaklardaki bilgilere göre Büyük İskender'in Perslere olan alakası daha eski zamanlara dayanıyordu. II. Philippos'un seferde olduğu bir gün, gelen Pers elçilerini Büyük İskender kabul etti. O dönem, yaşı küçük olmasına rağmen, onlara, geldikleri yolların uzunluğu, içerikleri, Asya'nın uzak bölgelerine kadar gitmenin seçenekleri, Pers Kralı'nın karakteri, vasıfları, savaşlarda nasıl hareket ettiği ve krallığın askeri yapısı gibi konularda sorular sormuştur (Plut. *Alex.* 5. 1). Büyük İskender de tıpkı, etkilendiği Pers Büyük Kralı II. Kyros'a benzer güçlü bir hükümdar olmak

¹ Bu birlik içerisinde Makedonların yanı sıra, Yunanistan'dan, Teselya'dan, Trakya'dan ve Tuna Nehri civarından bir araya getirilen müttefik kuvvetler yer alıyordu. (Arr. *Anab.* I. 10-11; Worthington, 2014, s. 136; Bosworth, 2006, s. 791-875).

ve uçsuz bucaksız topraklara hükmetmeyi hedefliyordu fakat önünde en büyük rakibi ve dönemin en güçlü devleti Pers İmparatorluğu bulunuyordu.

1. Granikos Savaşı (MÖ 334)

Büyük İskender, bir süre boyunca hedefleri kapsamında, Persler'i yakından izledi. Kral olduktan sonra, Trak kabilelerini, Keltleri ve itaat etmeyen Hellen kentlerini hızla itaat altına aldı (Arr. *Anab.* I. 1-10). Devam eden süreçte ise Persler hakkında bulunduğu bilgiler doğrultusunda hazırlıklarını tamamladı. İlk hedefi Perslerin stratejik savunma noktalarını ele geçirmektir (Diod. Sic. XVII. 53. 1). Hazırlıkların bitiminde, kuvvetli bir Makedon-Yunan ordusuyla birlikte, Hellespontos'a geçti. Ordunun merkezinde liderlik edecek olan birlikler Makedonlardan meydana geliyordu. Makedon phalankları, Hellen hoplitleriyle kıyaslandığında daha disiplinli ve hareket kabiliyeti daha yüksek kuvvetler oldukları görülür. Hypaspistler, birlik içerisinde yer alan en seçkin kuvvetler olmakla birlikte bunlara kralın hassa ordusu da denilebilir. Bir bütün şekilde hareket kabiliyeti olan bu kuvvetler, savaş esnasında, Pers ordusuna karşı büyük başarılar göstermiştir. Ancak zamanla, bu birlikler, ordu içerisinde eriyerek, yerlerini Hellen paralı askerlerine ve İran kökenli askerlere bırakmıştır.

Büyük İskender'in doğuya yönelmesi ve Hellespontos'u hızla geçmesi, Persler'i askeri açıdan dezavantajlı duruma soktu. Pers komutanları, Makedon phalankları ile bir kara savaşını ilk başta göze alamadılar. Planlanan yeni stratejiye göre, Persler, tüm malzemeyi ve ürünleri yakarak geri çekilecek, böylece, Büyük İskender'in kuvvetlerini aç ve susuz şekilde açık arazide yürüteceklerdi. Aynı zamanda, İskender'in ordusunun arkasına gemiler gönderip, Makedonya'ya saldıracaklardı (Arr. *Anab.* I. 12). Komutan Memnon'un bu teklifi kabul görmedi. Bunun yerine, Pers ordusu, MÖ 334'te Granikos Çayı mevkiinde Büyük İskender'in karşısına çıktı.

Günümüzdeki Kocabaş Çayı olarak bilinen alanda gerçekleşen bu savaş, Makedonlarla Perslerin karşılaştığı ilk savaştır (Foss, 1977, s. 495-502; Hammond, 1980, s. 73-88). Perslerin burada yaşadıkları mağlubiyet Büyük İskender'e Küçük Asya'nın kapılarını açmıştır (Arr. *Anab.* I. 16. 2; Diod. Sic. XVII. 31. 4; Plut. *Alex.* 14. 4; Tekin, 2019, s. 2-11). Bölgedeki bir Roma köprüsünün gösterdiğine göre nehir yatağının yeri o dönem ile günümüzde yaklaşık olarak aynıdır. Bu doğrultuda, akan su miktarının da günümüz verileriyle örtüştüğü varsayılabilir. Dolayısıyla, ilkbaharın başındaki yaklaşık bir metre olarak düşünülen su derinliği bir sorun teşkil etmemiştir. Aksine esas sorun olarak görülebilecek mesele ise umumi taarruz esnasında kayaların dikliğinin büyük zorluklar çıkartabilecek olmasıdır. Bu doğrultuda, Büyük İskender'in ağır zırhlı phalankı, safların bozulması halinde dağılma ve yok edilme tehlikesiyle

karşı karşıya kalabilirdi (Bosworth, 2005, s. 58). Perslerin, mevcut bu stratejiden faydalandığı açıktır. Kaynaklar zaman zaman eksik kalsa veya farklı anlatımlara yer verilse de bölgenin topografyası göz önünde bulundurulduğunda savaşı canlandırabilmek az çok ihtimal dahilindedir.²

Yaklaşık 20.000 Pers süvarisi, Granikos Ovası'nın doğusunda bulunan yamaçlarda 2.5 km uzunluğunda, on altı sıra şeklinde organize olmuştur (Arr. *Anab.* I. 14. 4; Brunt, 1962, s. 141-155). Pers kuvvetlerinin başında Memnon yer alıyordu (Arr. *Anab.* I. 12. 8). Sol kanatta Yunan paralı askerleri mevcuttu. Onların yanında Kilikia Satrapı Arsames (Diod. Sic. XVII. 19. 4; Curt. III. 4. 3), Paphlogonialılar ile beraber Hellespontos Phrigia Satrapı Aristes ve Hyrkanian süvarileri ile Lydia ve İonia Satrapı Spithridates bulunmaktaydı (Diod. Sic. XVII. 19. 4; Arr. *Anab.* I. 16. 3; Plut. *Alex.* XVI. 8). Merkezde ise büyük olasılıkla Satrap Mithrovouzanes ve komutasında Kappadokialılar yer alıyordu (Diod. Sic. XVII, 21. 3; Arr. *Anab.* I. 16. 3). Sağ kanatta 2.000 Baktrialı süvari, Reominthas idaresinde 2.000 süvari ve 1.000 Medli vardı (Diod. Sic. XVII. 19. 4). Süvari sırasının arkasında da yaklaşık 20.000 kişilik Pers piyade birliği organize olmuştu (Arr. *Anab.* I. 14. 4). Bu birlikler Omares'e bağlıydı (Arr. *Anab.* I. 16. 3). Granikos Irmağı'nın batısında da Büyük İskender mevcut birliklerinin sol kanadına Kalas idaresinde 1.800 Thessialı süvariye yerleştirdi. Onların yanına Philippos idaresinde 600 asker ve ittifaka katılan diğer süvarileri ve Agathon'un 150 Tharikialı süvarileri görevlendirdi. Bunların yanı sıra Perdikkas, Koinos, Philip, Meleager ve Krateros idaresinde her birine 1.500 asker düşecek şekilde altı adet phalanks birliği organize etti. Arkalarında da Nikanor idaresinde üç bin hypaspist sıralandı. Sağ kanatta ise Amyntas komutasında 600 sarissa taşıyıcı ve 150 Paenian süvarisi, Sokrates idaresinde 200 hetairoi ve Philotas idaresinde de 1600 hetairoi yer aldı. Bu birliklerin arkasında da 1.000 okçu ve Agriae mızraklı süvarileri yer aldı (Arr. *Anab.* I. 14. 1). Büyük İskender'in kuvvetleri toplamda 5100 süvari ve 13.000 piyadeden oluşmaktaydı

² J. Lendering savaşa ilgili şu yorumları yapmaktadır: “Faydalandığımız kaynakların tümü, iki ordunun ikinci saatlerinde karşılaştığı yönünde bilgi vermekte, ancak sonrası için naklettikleri farklılıklar gösteriyor. Arrianos ve Plutarkhos izleyecekleri bir sonraki taktik hakkında kısa süren bir konuşma yaptıklarından söz eder. Yaşlı general ırmağın kıyılarından seri bir şekilde tırmanmak için fazlasıyla dik olduğuna işaret ederek, Makedonlar kıyıyı geçtikleri takdirde, ırmağın doğu yakasındaki Persler için kolay bir yem olacaklarını ekler. Gece karanlığında ırmağı geçmenin daha akıllıca bir manevra olacağına dikkat çeker. İskender, ‘Hellespontos’u hiçbir sorunla karşılaşmadan geçtikten sonra böylesine küçük bir derenin onu yolundan alkoymasını utanç verici bulduğunu’ söyleyerek yaşlı komutana cevap verir ve ordunun, ırmağa çapraz oluşturacak bir düzende ilerlemesi emrini verir. Diodoros’un aktardıkları, Plutarkhos ve Arrianos’un kilerden daha farklı seyrediyor. Ona göre Makedonlar, tıpkı Plutarkhos ve Arrianos’un naklettiği gibi, Parmenion’un önerisine kulak vererek Granikos’u şafak sökmeye yakınken geçiyorlar. Diodoros’a inanmakta yarar var, zira ırmak yatağının konumu o dönemden bugüne, fazla değişikliğe uğramamış; jeologlara göre, akan su miktarının Antik Çağda da aynı ölçüde olduğu varsayılabilir. Plutarkhos ve Arrianos’un sözünü ettikleri taarruz emrine göre İskender’in süvarileri önce hendek boyunca ilerlediler, sonra diz boyu seviyesine gelen suya girerek fundalıkla kaplı, kimi zaman dört metreyi bulan sarp kıyılardan yukarıya tırmandılar. Bu sırada süvariler, karşı kıyıdan taarruza geçen atıcılar için kolay bir hedef oluşturduklarından başarı şansı yok denecek kadar az, riskli bir girişimdi.” (Lendering, 2018, s. 88).

(Arr. *Anab.* I. 14. 1).³ Birliklerin kanat genişliği kuşatılmamak için Pers ordusu ile eşit bir şekilde 2.5 km olarak düzenlenmişti. Bu nedenle, phalanklar yaklaşık sekiz adam derinliğinde, sol taraftaki süvariler on, sağ kanattaki süvariler ise bundan biraz daha fazlaydı (Arr. *Anab.* I. 14. 4).

Düzen alındıktan sonra Büyük İskender, Sokrates'in hetairoi'larına, Sarissa taşıyanlar, 1000 hypaspist ve Paeonian'lara birlikte saldırı emri verdi (Arr. *Anab.* I. 14. 5-6). Bu emirden sonra da hetairoi, okçular ve mızraklı süvariler ile birlikte kendi sağ kanadından saldırıya geçti. Karşı kıyıya ulaşarak Pers birliklerini kuşatmaya başladı (Hammond, 1980, s. 73-88). Kuşatma etkisini arttırınca Pers süvarisi daha fazla dayanamadı (Arr. *Anab.* I. 15-16. 1). Pezetairoi phalankları Pers ordusunun merkezini ele geçirinca iki kanat da kaçmaya başladı (Poly. *Strat.* IV. 13. 6; Arr. *Anab.* I. 16. 1). Pers birlikleri çembere alınarak 2.000 kişi sağ ele geçirildi (Arr. *Anab.* I. 16. 1-2; Plut. *Alex.* 16. 13-15).⁴ Büyük İskender'in birlikleri galip geldi (Ferrucci, 2018, s. 174-180). Savaşın kırılma noktası Pers komutanlarından Rhoesaces ve Spithridates kardeşlerin Büyük İskender'e gerçekleştirdiği saldırı ile bu saldırı sırasında Büyük İskender'in miğferinin parçalanması sonucunda zor duruma düşmesi ve komutanlarından Kleitos tarafından ölümden kurtarılmasıdır (Arr. *Anab.* I. 15. 7-8; Plut. *Alex.* 16. 8-11; Diod. Sic. XVII. 20. 5-7; Curt. VIII. 1. 20). Eğer Kleitos'un zamanlaması doğru olmasaydı belki de başka bir Granikos Savaşı sonucu konuşuluyor olacaktı.

Pers Devletinin sahip olduğu geniş sınırlar, ana ordunun meydana gelen saldırı veya isyanlara müdahale etmesini oldukça gecikmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda da ilk müdahalenin o bölgenin satrap kuvvetleri tarafından yapılması gibi bir zorunluluk ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla satraplar, eğer düşmana karşı koyamayacak bir konumdaysa, Büyük Kral ve ordusu gelene kadar zaman kazanmak için düşmanın yerel kaynaklara ulaşmasını durdurma hedefiyle alanları tahrip ederek bir savunma pozisyonuna geçebilirdi. Çoğunlukla uygulanan genel strateji bu olmasına rağmen, Büyük İskender, Küçük Asya'ya girdiğinde, satraplar kendi

³ Asker sayılarıyla ilgili daima tartışmalar mevcut olmakla birlikte L. Burckhardt'ın İskender'in Hellepontos'u geçtikten sonraki kuvvetleriyle ilgili şu yorumları mevcuttur: "MÖ 334 yılında İskender toplamda 12.000 Makedon piyadesi, 7000 müttefik Yunan piyadesi ve 5000 paralı askerden oluşan ordusuyla Hellepontos'u geçti. Buna ek olarak komşu Balkan devletlerinden orduya dahil edilen 7.000 asker ve 1.000 okçu ile MÖ 336'dan beri Batı Anadolu'da hazır bulunan 10.000 kişilik bir öncü kuvvet de dahil olunca kralın toplam askeri gücü 40.000 piyadeyi aşmaktaydı." (Burckhardt, 2021, s. 58).

⁴ "...Yunan ücretli askerleri, hiç olmazsa şerefli bir çekilişi sağlayabilecek bir yerde beklemişlerdi. Ne var ki Pers süvarilerinin körü körüne kaçıışı bunların herhangi bir hareket yapabilmesine engel oldu. Sırf kendi başlarına kaldıkları için olsa gerek muzaffer Makedonya ordusunun kendilerine taarruz etmesini beklediler. Savaşı kaybetse bile yenilgilerini Makedonyalılara pek pahalıya mal etmeye azmetmiştiler. İskender, Phalanks'ı aynı anda dört koldan; sol kanattaki Thessalialılarla Hellenler de katılarak, bütün süvari kuvvetlerinin bunların üzerine saldırmasını emretti. Kralın altındaki atın yaralanarak yere yuvarlandığı kısa, fakat çok şiddetli, çok korkunç bir boğuşma sonunda Hellen ücretli askerleri de yokedildiler." (Droysen, 2007, s. 191).

çıkarlarını düşünerek, büyük bir gelir kaybına neden olmamak için bu stratejiye uygun hareket etmemişlerdir. Aksine bütün olumsuz sonuçları göze alarak Büyük İskender'i doğrudan öldürebilme hevesiyle bir meydan savaşında onun karşısına çıkmışlardır (Pomeroy, 2018, s. 327). Özetle; Persler savaşın başında iyi yer tutsalar da (Sandys & Vaux, 2022, s. 62) karşı safin sağ kanadında bulunan Büyük İskender, doğrudan komutanların yer aldığı merkez konuma doğru yönelmiştir. Makedon kuvvetlerinin karşıya geçmesinden sonra gerçekleşen ilk çatışmada Makedon mızrakları (sarissa) büyük bir avantaj sağlamıştır (Arr. *Anab.* I. 16. 1; Badian, 1977, s. 271-293). Büyük İskender ve yanındakiler, Pers komutanlarından Mithridates, Roisakes ve Spithridates'i öldürünce Pers kuvvetleri dağılmıştır (Arr. *Anab.* I. 12). Persler için savaşın kaybedilmesiyle ilgili birçok neden olduğu söylenebilir: Öncelikle, Büyük İskender'in komuta kabiliyeti, hızlı düşünme yeteneği ve askeri, stratejik dehası unutulmamalıdır. Bu nedenle, sahip olduğu nitelikleri onun askerleri arasında hayranlıklarını ve bağlılıklarını arttırmasına neden olmuştur (Badian, 1977, s. 271-293). Savaş alanında güneşin konumu Persler için dezavantaj oluşturmuş, askerlerin gözleri bu durumdan etkilendiği an Büyük İskender bunu değerlendirmiş ve hemen ırmağın karşı tarafına geçmiştir (Badian, 1977, s. 271-293). Pers komutanları süvarileri kullanmakta çok yetersiz kalmıştır (Fuller, 2004, s. 148). Ayrıca, Pers komutanlarının Büyük İskender'i savaş alanında bizzat öldürerek onur kazanma hedefiyle birden onu hedef alarak saldırmaları ve ordunun dengesinin bozulması da yenilgi hakkında başlıca nedenler arasında yer almaktadır (Tarn, 1948, s. 18).

Savaşın sonucuyla ilgili R. Körpe'nin şu yorumları mevcuttur:

"Granikos Savaşı Batı Anadolu'daki Pers kuvvetinin büyük bir kısmının bir anda yok edildiği savaş olmuştur. Bu savaşta Persler askerlerinin yanı sıra pek çok yüksek dereceli komutanı da kaybetti. Pers egemenliği Anadolu'nun büyük bir kısmında tamamen çöktü. Büyük İskender kazandığı tek bir zaferle Anadolu'nun kapılarını tamamen açmış oldu. Bu savaştan sonraki Perslerin en büyük organize karşı koyması, neredeyse bir yıl sonra Anadolu'nun güney sınırında İssos'ta olmuştur." (Körpe, 2011, s. 95-108; Körpe, 2014, s. 401-413).⁵

G. Droysen de savaşın sonucunu şu şekilde yorumlamaktadır:

"Persler, Granikos Savaşı haberini kaygıdan daha çok öfkeyle karşıladılar. Kendilerine yapılan bu saldırıyla Pers Devleti'ni tehdit eden tehlikenin gerçekte ne anlama geldiğini kavramış görünmekteydiler. Anlaşılan o ki, Büyük İskender'in elde ettiği başarıların, delice cesarete sahip bir insan tarafından tesadüf eseri ya da sırf talihin yardımıyla kazanılmış başarılarından başka bir şey olmadığına, doğrudan doğruya kendi yanlışlıklarının Makedonya Kralı'nın işini kolaylaştırdığına inanmaktaydılar. Eğer bu hatalar tekrarlanmazsa Makedonyalıların da yıldızının söneceğini sanmaktaydılar. Persler, Granikos'ta uğranılan felaketin en önemli nedenini, ordunun tek elden ve planlı bir biçimde sevk ve idare edilmeyişinde görüyorlardı..." (Droysen, 2007, s. 227).

⁵ Savaş alanıyla ilgili detaylı bilgi için bakınız: Körpe & Rose, The Granicus River Valley Archaeological Survey Project.

Son olarak Büyük İskender'in izlediği genel stratejilere de değinmekte fayda vardır. Onun Granikos, İssos ve Gaugamela'da uyguladığı başlıca şu planlar kendi açısından zaferini getiren en dikkat çekici unsurlardır:

- Yerel, genellikle elverişsiz araziye (Büyük İskender'in bütün muharebeleri nehirlerde ya da nehirlerin yakınlarında yapıldı) kusursuz ve tam bir uyum.

- Süvari yoldaşların başında (neredeyse ölümcül) şahsi birkaç ürkütücü cesaret örneği gösteren bir komuta yeteneği.

-Sersemlemiş düşmanı, ilerleyen phalanksın mızraklarına doğru çevirmek üzere, düşman safında belli bir noktaya odaklanan çarpıcı süvari saldırıları.

-İlk yanılma hareketlerini yapmak ya da ansızın ortaya çıkan sorunlu yerleri doldurmak üzere uzmanlaşmış birlikler.

-Sonuçta, muharebe meydanında düşman ordusunu kovalamak ve yok etmek (Parker, 2014, s. 41).

Granikos Savaşı'nda, Arrianos'a göre; “uzun kızılık ağacından mızrakların, Perslerin hafif kargıları karşısındaki üstünlüğü” yüzünden, kısa sürede savaş Yunan-Makedon ordusunun lehine dönmüştür (Arr. *Anab.* I. 15). Persler'in, savaş alanındaki komutanları olarak Arsames, Rheomithres, Petenes ve Miphates bulunuyordu. Ayrıca, Lydia ve İonia Satrapı Spithridates ile Phrygia ve Hellespontos Satrap yardımcısı Arsites de onlara eşlik etti (Arr. *Anab.* I. 12). Yapılan mücadele sonucunda, Pers komutanlarından Niphates, Petines, Lydia Satrapı Spithridates, Kappodokia Satrap yardımcısı Mithrabuzanes, Dareios'un oğlu Arbupales, Dareios'un karısının kardeşi Pharzanes ve yabancı askerlerden sorumlu Omares savaş alanında öldüler (Arr. *Anab.* I. 12).

Granikos Savaşı ile Küçük Asya'nın batısındaki Pers kuvvetlerinin çoğu, bir anda imha edildi ve bu savaşta, birçok yüksek rütbeli Pers komutanı hayatını kaybetti. Bu “yok oluş” Persler'in Küçük Asya'nın batısındaki mevcut otoritesini, nerdeyse tamamen ortadan kaldırdı ve Küçük Asya'nın batı sahilleri, Persler tarafından, tümüyle Büyük İskender'e terkedildi (Arr. *Anab.* I. 16. 2; Diod. Sic. XVII. 31. 4; Plut. *Alex.* 14. 4; Tekin, 2019, s. 2-11).

2. İssos Savaşı (MÖ 333)

III. Dareios, bu gelişmelerden sonra ailesi ile saray erkânının büyük bir bölümüyle Babil'e geldi ve bu büyük tehlikeye karşı burasını merkez üs olarak kullanmayı amaçladı. Takiben de bir ordu toplamaya çalıştı (Ferrucci, 2018, s. 174-180; Freeman, 2020, s. 151). Tam bu esnada, Büyük İskender, yüksek ateşli bir hastalığa yakalandı. Tarsus'ta dinlenmeye çekildi. Düşmanını ortalıkta göremeyen III. Dareios, acele etti ve ordusunun sayısına güvenerek, kibirli

bir şekilde Küçük Asya'ya doğru yola çıktı. III. Dareios'un, Amanos Dağları'nın çevresinden dolaşıp gelmesi, Büyük İskender'in, Kilikia, Küçük Asya ve tüm sahil şeridiyle olan bağlantısını kesti. Büyük Kral'ın ordusunun bir kısmı da büyük olasılıkla Belen Geçidini kontrol etmek için göndermesi, Büyük İskender'i sıkıştırmış ve çaresiz bırakmış olarak görünmektedir. Bu nedenle, tüm takviye ve iase yolu kapanan Büyük İskender için artık "ölümüne savaş" süreci başlamıştı. Tıpkı, önceki dönemde Thermopylai muharebesindeki gibi, Pers ordusu, sayısal üstünlüğünü bu alanda da kullanamamış ve Amanos Dağları'nın eteklerinde yaklaşık 2 km.'lik bir alanda sıkışarak savaşmak zorunda kalmıştır (Arr. *Anab.* II. 8). Büyük Kral, kendi toprakları haricinde, Akdeniz ve Asya'dan da ücretli askerler toplamıştır. Bunun büyük kısmı paralı Yunan askerlerinden meydana geliyordu (Arr. *Anab.* II. 2. 1-2; Curt. III. 3. 1, 8. 1). Ayrıca manevra kabiliyeti yüksek bir süvari birliği de meydana getirilmişti (Arr. *Anab.* II. 6. 5). Bunun yanı sıra, 30.000 civarında hoplitten oluşan kuvveti de mevcuttu (Poly. XII. 18. 2; Arr. *Anab.* II. 8. 6; Curt. III. 9. 2). Silah altına alınan Pers askerlerinin net sayısının tespiti mümkün değildir.⁶ Arrianos'a göre; Büyük İskender'in bu savaşta karşılaşacağı düşman ne Dareios'un satrapları, ne Granikos kıyısına yerleştirilmiş olan süvari birlikleri ne de yirmi bin paralı askerdi. Bu sefer gelenler Persler ile Medler'in en seçkin birlikleri, Büyük Kral'a bağlı olan Asya'nın tüm askerleri ve bizzat ordusunun başında yer alacak olan Büyük Kral'dı (Arr. *Anab.* II. 7. 6).

Savaş öncesinde Sokhoi'de savaş konseyi toplanmış ve uygulanacak stratejiler tartışılmıştır. Konseyde, Khairidamos ve Amyntas, Pers ordusunun özelliklerini göz önünde

⁶ Bu sayı her bakımdan Makedonların en az iki katıdır. (Arslan, 2017, s. 136-158; Diod. Sic. XVII. 31. 2); III. Dareios'un yaya asker sayısını 400.000, süvari sayısını 100.000 toplam sayının ise 600.000 kişiden oluştuğu bilgisi yer almaktadır (Arr. *Anab.* II. 8. 8; Plut. *Alex.* 18. 4). Sayılarla ilgili J. Lendering'in şu tespitleri vardır: "Arrianos'un *Anabasis*'inde kimi noktalarda belirsizlikler göze çarpıyor. Bunlardan ilki, sayıların abartılmasıdır. Dareios'un ordusunda, gerçekten de 30.000 Yunan hopliti bulunuyordu, ne var ki, savaş sonrasında bu askerlerden büyük kısmının hayatta kaldığını öğreniyoruz. Birinci hatta olup da Makedon phalanksının, çarpışma sırasında gerçekleştirdiği katliamdan sağ çıkmaları neredeyse olanaksız olduğundan, belki bir kısmı çarpışma sırasında ırmak önlerinde değil de, arkada, çok daha geride konuşlandırılmıştı. Üstelik Persler, saldırının aynı gün içinde gerçekleşmesini de beklemiyorlardı. İkinci sorun ise, Arrianos'a göre, Perslerin ileri muharebe hattının 90.000 askerden oluşmasıdır. Derinliği on altı kişiden varsayıldığında, cephenin genişliği de yaklaşık altı kilometre olacaktır, oysa düzlüğün toplam genişliği ancak bunun yarısı kadardır. Pers muharebe hattının, korkunç Makedon phalanksı karşısına, phalanks işlevi gören 16 bin Yunan paralı askerinin, bunun iki tarafına da 12.000'er kişilik kardakes birliklerinin yerleştirildiği bir düzenden oluştuğunu öngörerek, daha gerçekçi bir tablo çizmek olasıdır. Phalanksın merkezinde özel muhafızlarıyla çevrili Dareios yer alıyordu. En sağda deniz yakınında, Pers süvarisi Makedon sol kanadını sarıp, phalanksa arkadan saldırmak için hazır bekliyordu. İkinci Pers hattındaki asker sayısı konusunda kesin bir rakam vermek olanaksızdır. Son olarak, muharebenin başından itibaren, Pers ordusundaki kardakesleri korumak için düşman menzile girdiğinde ok saldırısı düzenleyen, kanatların ön safına yerleştirilmiş okçular yer alıyordu. Üçüncü sorun, bu birliklerin, tam olarak ne gibi bir işlevi olduğunun yeterince açık olmamasıdır. Arrianos, hoplitlerin bünyesinde yer aldıklarını söylese de, çarpışmanın gidişatı bunların Makedon ve Yunan meslektaşlarından çok daha hafif silahlı olduklarını gösteriyor. Öte yandan Dareios'un, bu birliklerin okçularıyla korunmasını istemesi, onları ne denli savunmasız gördüğüne işaret ediyor." (Lendering, 2018, s. 127); Sayılar ve diğer tartışmalar için bakınız: (Devine, 1985, s. 25-38).

bulundurarak düşmanı açık arazide beklemenin daha yararlı olacağını öne sürmüştü⁷ fakat bu öneri Pers soyluları tarafından kabul edilmemiştir. III. Dareios ve ordusu Fırat'ı aşarak Suriye üzerinden Kilikia'ya doğru yürüyüşe geçmiştir (Diod. Sic. XVII. 31. 2; Arr. *Anab.* II. 6. 3; Curt. III. 8. 12; Plut. *Alex.* 19. 1, 20. 1).

En önde ilahiler söyleyen İranlı büyücüler yürümektedir. Gümüş sunaklar üzerinde yaktıkları ateş, Perslerin güçlerini ve ölümsüzlüklerini sembolize ediyordu. Başlarında keçeden yapılmış yüksek başlıklar vardı. Başlıklarında, kutsal ateşi nefesleriyle kirletmemeleri için ayrıca bir parça vardı. Onları kırmızı renkli pelerinlere sahip soylu delikanlılar takip ediyordu. Arkasından parlayan koşu takımları olan ve sekiz atın çektiği Pers Tanrısı Ahuramazda'nın kutsal savaş arabası ilerliyordu. Sembolik olarak hiçbir ölümlü onun arabasına binemediğinden, dizginleri tutan sürücü arabanın ardından yürüyordu. Sonrasında, güneşe adanmış büyük bir aygır ve beyaz giysiler içerisindeki on süvari geliyordu. Medler ve Elamidler kısa kılıç ve kargı, Dahlar ok ve yay, Hyrkaniler de savaş baltaları taşıyordu. Diğer yanda bütün bir şekilde silah kuşanmış Partlar, Babilliler, Ermeniler ve Kappadokialılar ilerliyordu. Arkalarından mızraklarının uç kısmında elma şeklinde altından yapılmış denge ağırlıkları bulunduğu için "elma taşıyıcılar" olarak bilinen seçkin Pers birlikleri geliyordu. Onların da arkasından altın gerdanlıklara sahip, altın sırmalar ve değerli taşlarla işlenmiş tunikler giyinmiş 10 bin asker yürüyordu. Onları yine gösterişli bir yapıya sahip 15 bin kişilik "Kralın Akraları" takip ediyordu. En sonda ise; herkesten yüksekte bir şekilde, her iki tarafı da tanrıların altın ve gümüş kabartmalarıyla süslenmiş, savaş arabasıyla birlikte III. Dareios geliyordu. Mor renkli bir gömlek ile altın işlemeli bir kaftan giyiyordu. Altın kemerine değerli taşlarla süslenmiş hançerini kuşanmıştı. Başındaki tacı ise beyaz altın ve lacivert taşlarla süslenmişti (Lendering, 2018, s. 120).

III. Dareios, yaklaşık iki aylık bir yolculuktan sonra ordusunu Sokhoi'de düz bir ovaya yerleştirmiştir. Diodoros (Diod. Sic. XVII. 30. 1) ve Curtius'a (Curt. III. 2. 10) göre Atinalı stratejist Khairidamos ordunun yola çıkmadan bölünmesini önermiş, ordunun ana kısmının Babil'de kalırken, kendisinin Yunan paralı askerleriyle birlikte Makedonlara karşı savaşması önerisinde bulunmuştu. Bu öneri kabul görmediği gibi sonrasında da Arrianos (Arr. *Anab.* II. 6. 3) ve Plutarkhos'a (Plut. *Alex.* 20. 1) göre Sokhoi'dayken Pers ordusunun yaya ve süvari üstünlüğünün sağladığı avantajları ve manevra kabiliyetini rahatlıkla kullanabileceği açık

⁷ Kuşkusuz Dareios için açık arazide savaşmak askeri strateji açısından daha faydalı olacaktı. Mevcut durum hakkında bilgi için bakınız: (Plut. *Alex.* 20. 1).

araziden ayrılmasına itirazı da kabul edilmemiştir.⁸ III. Dareios, Sokhoi'ya geldikten sonra orduya yük olabilecek veya yavaşlatabilecek eşyaları ve haremi ile hazinesinin büyük kısmını savaş alanından uzak bir bölgeye göndermiştir.⁹ Hızını arttıracak bu hamleyi yaptıktan sonra süratle düşmana fark ettirmeden Amanos Dağları'nın arkasından yaklaşık 150 km uzunluğunda bir yay çizerek İssos'a geldi (Pol. XII. 17. 2; Arr. *Anab.* II. 7. 1; Curt. III. 8. 13). Kral Yolunu takiben Suriye'ye kadar ilerledi. Bu hamle Büyük İskender'i ve komutanları arasında şok etkisi yaratmış, Büyük İskender inanmakta zorluk çekmiş, istihbaratın doğrulanması için en güvendiği adamlarını İssos'a doğru yollamıştır. Bu süreçte III. Dareios, ordusunu daha da ilerleterek Amanoslar'dan denize akan Pinaros'un güneyine birliklerini yerleştirmiştir (Arr. *Anab.* II. 7. 1; Curt. III. 8. 13; Pol. XII. 17. 2). Bu doğrultuda, III. Dareios, Büyük İskender'in sahil şeridi, Küçük Asya ve Kilikia ile bağlantısını kesmiş, Makedonları sahil şeridinde sıkıştırmıştır. III. Dareios da yaptığı manevralarla Büyük İskender'i tuzağa düşürmek isterken aslında sayısal açıdan büyük olan ordusunu da sıkıştırmıştır. Bu doğrultuda, geldiği noktada deniz ile Amanos Dağları'nın arası on dört stadia'ydı. (yaklaşık 2 km) Bu açıdan da kalabalık olan ordu istediği düzeni alamamış ve sayısal üstünlüğünün verdiği avantajı dar alanda kalınca kaybetmiştir (Pol. XII. 17. 4). Makedon ordusunda süvariler phalanksların sağına ve soluna yerleştirilmişti. Teselyalılar ve müttelikler deniz, Makedonlar ise dağ tarafındaydılar. Arka çapraza, dağ tarafındaki Perslerin karşısına, okçular ve hafif piyadeler yerleştirilmişti. Büyük İskender, piyade phalanksının hemen sağında, Makedon süvarisinin başındaydı (Arr. *Anab.* II. 9. 1-2; Pol. XII. 21. 5-6; Curt. III. 11. 2). Piyadelerin görevi; buldukları yerde tutunmak, Pers piyadesinin kanadı bozmasını engellemek ve asıl saldırıyı yapacak olan Büyük İskender ve süvarileri için uygun koşulları sağlamaktı (Bosworth, 2005, s. 82).

İki ordu birbirine yaklaştığında Büyük İskender hızlı bir manevra yaparak Pers ordusu üzerine yönelmiş ve başlıca planını III. Darieos'a saldırmak üzerine oluşturmuştu (Arr. *Anab.* II. 7. 1; Curt. III. 8. 13). Ordusunun dizilimi de buna göre oldu (Diod. Sic. XVII. 34. 5). Büyük

⁸ Savaş öncesi süreçle ilgili M. Arslan'ın şu şekilde yorumları mevcuttur: “Tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de izlenebildiği üzere değişik nedenlerle manipüle edilen ve yanlış değerlendirilen olayların, gerçekleri görmemize engel olduğunu unutmamak gerekir. Zira bundan sonraki süreç, birçok antik yazarın ve modern tarihçinin biçimlendirdiği senaryoların aksine, tarafların savunma stratejisi içinde hareket ettiğini işaret eder. İskender, Dareios'u Amanos Dağları ile Akdeniz kıyı şeridi arasında kalan dar arazide karşılamayı yeğlemiş görünür. Dareios da önceleri Sokhoi'da ordu varlığı ve süvari eylemi bakımından avantajlı mevziisini terk etmeyi düşünmemiş olmalıdır. Bekleyişin uzaması iki tarafın da bir süreliğine konumlarını koruma kararıyla hareket ettiklerini işaret eder. Her iki taraf da rakibin seçtiği alanda çarpışmayı göze almak istemez.” (Arslan, 2017, s. 136-158).

⁹ Bu doğrultuda A. B. Bosworth'un şu yorumları mevcuttur: “Antik yazarlar, olayları bilmenin avantajıyla, inanılmaz gururunun Dareios'un gözünü kör ettiğini söylemekte ve haklı olabilirler. Gerçekten kahraman bir savaşçı olan Kral, sayıca az olan düşmanı beklemeyecekti. Ayrıca erzak sorunu da vardı. Dareios, Amik Ovası'nda erzak için kara taşımacılığına bağımlıydı ve hasat zamanı çoktan geçtiğinden stokları kısa bir süre içinde bitecekti. Öte yandan, İskender'e erzak Kilikia'dan deniz yoluyla çok rahat bir şekilde geliyordu. Lojistik etmenler kaçınılmaz olarak Persleri inisiyatifli ellerine almaya zorlayacaktı ve aldılar...” (Bosworth, 2005, s. 80).

İskender'in net bir zafer kazandığı savaşta (Arr. *Anab.* II. 7-13; Diod. Sic. XVII. 33-34; Curt. III. 7-11. 20; Plut. *Alex.* 20. 3-7; Worthington, 2014, s. 165), III. Dareios kaçmaya başlayınca, Pers kuvvetlerinin dağıldığı görülür (Arr. *Anab.* III. 15; Diod. Sic. XVII. 34. 5; Plut. *Alex.* 20. 5).¹⁰ III. Dareios, savaşın, aleyhine doğru geliştiğini görünce ailesi ve kraliyet çadırı da dahil her şeyini, savaş alanında bırakıp, kaçmaya başladığı rivayet edilir (Pol. XII. 2. 2; Plut. *Alex.* 20. 4).

Bu durum Diodoros'ta şöyle geçer:

“Dareios'un savaş arabasının atları yara bere içinde kalmıştı ve etraflarını saran ceset yığından ürkmüşlerdi. Artık söz geçirilemez hale gelmişler, Dareios'u neredeyse düşmanın bulunduğu noktaya sürüklemeye başlamışlardır. Ama büyük tehlike içindeki Kral, dizginleri bizzat ele alarak, konumunun getirdiği şeref ve haysiyeti hiçe saymak zorunda kaldı.” (Diod. Sic. XVII. 34. 6).

Hatta, kaçarken onu ele vermesin diye, kraliyet nişanlarını bile çıkarttığı söylenir (Curt. III. 12). Ancak bu, Büyük İskender yanlısı tarihçelerin bir aktarmasıdır ve son derece önyargılı olmakla birlikte, propaganda şeklinde olan bir görüştür (Arslan, 2017, s. 136-159). Hatta, bu görüşe destek olarak Diodoros'un (Diod. Sic. XVII. 33. 5-34. 7) ve Curtius Rufus'un (Curt. III. 3. 11. 1-12) anlatılarındaki, Kral'ın savaşlarda gösterdiği kahramanlıklara ve cesurca hareketlere bakılabilir ki, bunun yanı sıra, Pompeii'de bulunan İskender Mozaiği de bizlere, bu önyargının yanlış bir fikir olduğunu gösteren başka bir kanıt olarak zikredilebilir. Bahsi geçen bu mozaik, dikkatle incelendiğinde, III. Dareios'un, bir korkaktan ziyade, ölene kadar veya esir alınana kadar savaştığı rahatlıkla gözlemlenebilir. Ayrıca, Büyük İskender ve III. Dareios arasındaki büyük bir mücadeleden sonra, galip Büyük İskender, mağlup ve maktul III. Dareios'a, bir barbar ve korkak gibi davranmamış, aksine, ona Hektor'u yenen Akhilleus gibi, büyük bir saygı göstermiştir (Arslan, 2017, s. 136-159). Büyük bir süvari savaşının yapıldığı bu alanda, Pers komutanlarından Atizyes, Rheomithres, Arsemes, Boubakes ve Sabakes ölmüştür (Curt. III. 11. 10). Savaşta oluşan asker kayıplarıyla ilgili yine abartılı rakamlar söz konusudur.¹¹ Bu yenilginin başlıca sebeplerinden birisi Pers yüksek komuta kademesindeki komutanların birbirlerine güvenmemesi ve bu durumun karar alma mekanizmasında çok büyük sorunlara neden olmasıdır (Curt. III. 2. 10-19; Diod. Sic. XVII. 30; Arr. *Anab.* II. 6. 3-6; Plut. *Alex.* 20. 1-4; Arslan, 2017, s. 136-158). İssos ve Gaugamela Savaşları arasında geçen iki kralın

¹⁰ Görgü tanıklarının anlattıkları üzerine yapılan Pompei'deki House of the Faun'daki meşhur mozaik tam olarak bu sahneyi anlatmaktadır. Burada Dareios, yüksek savaş arabasında adeta yok olana veya esir alınana kadar canla başla savaştığı şekilde resmedilmiştir (Diod. Sic. XVII. 34. 2-7; Curt. III. 11. 7-12).

¹¹ Persler 10.000'i süvari olmak üzere 100.000 asker kaybetti (Diod. Sic. XVII. 36. 6; Curt. III. 11. 27; Plut. *Alex.* 20. 5; Arr. *Anab.* II. 11. 8).

mektuplaşma süreci ve diplomasi trafiğinde III. Dareios'un tavrı düşündürücüdür. Bu durum iki açıdan da yorumlanabilir: III. Dareios, ya kademeli olarak gerçeklerle yüzleşip bu zor süreci mümkün olan en az zararla atlatmayı düşünüyor ya da zaman kazanmak için bu görüşmelerin nihayete ermesini gerçekten istemiyordu. Bunu da kendisini zayıf ve acınacak halde gösterip, Büyük İskender'in Mısır'da rehavete kapılıp, oyalanmasını sağlayarak yapmak isteyecektir. Bu durumda da ordusunu toparlamak ve askeri eğitimden geçirebilmek için yeterli zamanı kazanmış olacaktı. Ancak bu durum gerçekleşmediği için askerleri belirli bir süre birlikte askeri eğitim yapamadıklarından dolayı; disiplinli ve tecrübeli Makedon phalanksı karşısında başarılı olmaları imkansız olacaktır şeklinde yorumlamak yerinde bir tespit olacaktır.

3. Gaugamela Savaşı (MÖ 331)

İssos'taki yenilginin ardından yaklaşık bir buçuk yıl geçmesine rağmen III. Dareios büyük ölçüde ordunun durumunu toparlayıp, eski gücüne kavuşmuştu. Bu kadar kısa sürede bu organizasyonu başarabilmesi kuşkusuz diğer krallar arasında fark yaratan bir özellik olarak ön plana çıkmıştır. Örneğin; Kserkses, Yunanistan seferine çıkarken yaklaşık üç yıl, III. Artakserkses ise Mısır seferine çıkarken bundan çok daha fazla zamanı ordusunu toparlamak için harcamıştır. Bu doğrultuda, III. Dareios'un savaşa girmeden önce özgüven tazelediği, hatalarından ders çıkardığı ve bu savaşa hazırlanmak için kendisine de yeteri kadar süre olanağı sağladığı rahatça söylenebilir. Bu nedenle, III. Dareios'un İssos'a oranla çok daha kuvvetli bir ordu topladığı ortadadır. Her ne kadar batıdaki kaynaklarından artık yoksun olsa da Suriye, Kappadokia, Ermenistan'dan oldukça yüksek sayıda kuvvetler toplamış ve Baktriane ve Sogdiana'dan süvariler katılmış, Hindistan'dan dahi ek kuvvetler getirebilmiş, Sakalar da Büyük Kral'ın çağrısına uyarak orduya dahil olmuşlardır. Bu birlikler içerisinde Sakaların süvari ve atlarının zırhlı olması dikkat çekicidir (Curt., IV. 9. 3; Arr. *Anab.* III. 13. 4). Areia, Arakhosia ve Parthia bölgelerinden gelen süvariler de bu birliklere katılmıştır. A. B. Bosworth'a göre: piyadelerin kalitesi oldukça düşüktü ve kalabalık olmalarının dışında hiçbir artı özellikleri yoktu. III. Dareios, ordusunda daha uzun kılıç ve kargılar kullanmaya başladığından (Diod. Sic. XVII, 53, 1; Curt. IV. 9. 3) silahların eskiye nispeten daha iyi durumda oldukları söylenebilir fakat Makedon phalankslarıyla baş edebilmeleri yine de imkansızdır (Bosworth, 2005, s. 102). Bu zaman diliminde orduda ücretli askerler neredeyse kalmamıştı ancak Patron ve Glaukos komutasında hala küçük bir birlik mevcuttu (Arr. *Anab.* III. 11. 7, 16. 2; Curt. V. 8. 3, 12. 4). Pers ordusunun büyük çoğunluğu süvariden meydana gelmekteydi ve bu birlikleri kullanabilmek için stratejik bir savaş alanı gerekiyordu. Dolayısıyla, III. Dareios, İssos'ta olanların aksine daha rahat savaşabileceği ve genişliğine dikkat ettiği bir alan seçmeye özen gösterdi. Süvarileri ve savaş arabaları için bu bölgeyi önceden düzleterek,

savaş sırasında engel çıkarabilecek her şeyi ortadan kaldırtmıştır. Bunlara ek olarak, çevresinde keskin noktaları bulunan küçük bir toptan oluşan “caltrap” isimli aletten de kullandı (Abbot, 2020, s. 106). Bunları düşmanın potansiyel olarak kullanabileceği tüm yollarda çimlerin içerisine yerleştirdi. Bu alet, çevresinde keskin noktaları bulunan küçük bir demir toptan oluşuyordu. Eğer bunlar yere sık bir şekilde yerleşirse atlar üzerine basıyor ve bir daha kıpırdamıyordu. Komuta üssü olarak da kendisine ismi “dört tanrı kenti” anlamına gelen ve Zagros Dağları’nın eteklerinde yüksek bir tepede uzanan Arba-ilu’yu seçti. Belirlenen bu alan, eksiksiz bir savunma için oldukça müsaitti. Ek olarak bu mevki, Kral Yolu, Ermenistan ve diğer doğu satraplıklarının yollarının kesiştiği bir noktada yer alıyor ve bu da seçilen mevkiyi planlama açısından ordunun toplanması için ideal bir merkez haline getiriyordu. III. Dareios’un seçtiği bu alanın yetmiş beş kilometre kuzeybatısındaki deve hörgücünü andıran tepe yer aldığından ve bu hayvanın Sami dilindeki adı “Gammalu” olduğundan dolayı savaşın adı bu şekilde adlandırılmış, Batılılar ise bunu Arbela ya da Gaugamela olarak değiştirmişlerdir (Lendering, 2018, s. 188).¹² İlerleyişe geçen iki ordu, MÖ 331’de, kuzey Dicle’de Gaugamela’da karşılaştı.¹³ Gaugamela Ovası’nda gerçekleşen savaşta; Persler dönemin gördüğü en kalabalık ordulardan biriyle savaşa girmiş,¹⁴ Büyük İskender ise büyük sayıdaki

¹² Burasıyla ilgili şöyle bir hikaye mevcuttur: “*Burası ufak, sakin bir köydü. İsmi bir zamanlar hızlı bir deve üzerinde düşmanlarından kaçıp buraya sığınan kadim bir kralın hikayesinden alıyordu: ‘deve evi.’ Kral, hayvanına o kadar minnettardı ki, ona bir ev inşa etmiş ve köylülere hayatının geri kalanında ona bakmalarını emretmişti.*” (Plut. Alex. 31; Freeman, 2020, s. 214).

¹³ “*Dareios, İssos’tan olabildiğince hızla doğuya dönmüş, yerel kralların desteğini garantileyebilmek için Babil ve Ekbatana’da tam bir gövde gösterisi sergilemişti. Bunu yaparken oldukça zorlanmış olmalıydı; durum ne kadar kritik görünse de yerel yöneticileri bütünüyle çaresiz olmadıkları yolunda ikna edebilmişti. Fırat’ın batısındaki satraplıkların kırk yıl öncesinde II. Artakserkses’e karşı ayaklanmış oldukları, ama patlak veren krizin hiç zorlanmadan süratle bertaraf edilebildiği hatırlanmış, imparatorluğun şimdi de o günden daha zayıf olduğu zannına kapılmayı gerektirecek herhangi bir neden bulunmadığına dikkat çekilmişti.*” (Lendering, 2018, s. 183).

¹⁴ Arrianos, Pers ordusuyla ilgili şunları söyler: “*Baktria’ya komşu olan bütün Hintliler, Baktrialılar ve Sogdianlar Dareios’a yardıma gelmişlerdi. Bunların hepsine Baktria satrapı Bessos komuta etmekteydi. Asyalı Skythlerin bir kavmi olan Sakalar bile bu orduya katılmışlardı. Fakat bunlar Bessos’un komutası altında olmayıp Dareios’un müttefiki idiler. Başlarında Mauakes bulunuyordu. Pers ordusunda atlı okçu olarak görev yapmaktaydılar. Arakhosia valisi Barsaentes, Arakhosialılara ve dağ Hintlisi adı verilen birlikleri komuta ediyordu Aria valisi Satibarzanes Arialıları, Phrataphernes ise Parthlar, Hykraniahlar ve Topirialıları komuta ediyordu. Bunların hepsi süvari idi. Atropates Medler, Kadusialılar, Albanlar ve Sekesinleri komuta etmekteydi. Erythra Denizi civarında oturanlar Orontobates, Ariobarzanes ve Orkines’in komutaları altındaydılar. Oksialılarla Susianların komutanı Abulites Oğlu Oksathres idi. Bupares, Babyloniahları ve bunların yanına verilmiş olan sürgün Kariahılarla Sitakenelileri komuta ediyordu. Armenialılar Orontes’le Mithraustes’in Kappadokialılar Ariakes’in ve Koile Suriyelileri ve Mezopotamyalılar da Mazaios’un komutasındaydılar. Dareios’un bütün ordusunun kırkbin atlı ve bir milyon yayadan oluştuğu tahmin ediliyordu. Bunlardan başka iki yüz on oraklı savaş arabası ve Indos’un diğer yanındaki Hintlilerin beraberinde getirdikleri yaklaşık on beş fil vardı.*” (Arr. Anab. III. 8. 1-7); İskender’in ordusunda yer alan halklar ise şunlardır: Makedonlar, Yunanlar, Arealılar, Odrysalılar, Traklar, Paionialılar, Teselyalılar ve yabancı paralı askerler (Arr. Anab. III. 11. 8-12. 4). Ayrıca bu savaş sırasında Batı Asya’da ilk kez fillerin de kullanıldığından bahsedilmektedir (Sandys & Vaux, 2022, s. 66).

Pers ordusu¹⁵ karşısında kanat birliklerinin derinliğini azaltarak boyunu uzatmıştır.

Savaş esnasında birlikler şu şekilde organize olmuştur: Pers ordusunun sağ kanadının ucunda Baktria süvarileri, Daatlar ve Arakhosialılar vardı. Bunların yanında atlı veya yaya şekilde Persler bir arada bulunuyordu. Perslerin yanında Susalılar, bunların yanında da Kaduslar yer alıyordu. Bütün savaş safının merkezine kadar sol kanadın dizilimi böyleydi. Sağ kanadın sonunda Koile Suriyelileri, Mezopotamyalılar ve Medler yer alıyordu. Bunların yanında Parthlar ve Sakalar, bunların yanında da Topirialılar, Hyrkaniyalılar ve son olarak da Albanlar ve Sakesinler vardı. Bu kanat da savaş safının ortasına kadar uzanıyordu. Büyük Kral'ın yer aldığı merkezde onun yeğenleri, Elmalılar, Pers hassa birlikleri ve sürgün Kariyalılarla Mard okçuları bulunuyordu. Uksialılar, Babylonialılar, Erythra Denizi kıyısında yaşayanlar ve Sitakeneliler genişlikten ziyade derinliğe yönelik dizilmişlerdi. Sol kanadın önünde, Skyth atlıları, bin civarı Baktrialı ve yüz oraklı savaş arabası yer alıyordu. Filler ve elli oraklı savaş arabası, atlı muhafız askerlerinin yanında bulunuyordu. Sağ kanadın önünde Armenia ve Kappadokia atlılarıyla oraklı elli savaş arabası yer alıyordu. Hellen paralı askerleri, Büyük Kral ile Perslerin her iki yanında ve Makedonya phalanksının karşısında bulunuyordu. Bunun nedeni de phalanksı sadece onların durdurabileceğine inanılmasıydı (Arr. *Anab.* III. 11. 3-7).

Aslında Pers ordusunun stratejisi teoride oldukça basit ve etkiliydi. Düşman safında gedikler açmak, bunları süvarilerle genişletmek ama aynı zamanda kendi saflarının düzenini korumak. Kendi safları bozulmadığı sürece Büyük İskender'in süvarilerinin üstlerine doğrudan saldırması söz konusu olamazdı. Savaş arabaları ise görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirirse, Makedonların saflarında geniş gedikler açılacağı kesin bir sonuç olarak düşünülüyordu (Bosworth, 2005, s. 105).

Makedon süvarileri yetenekli ve yeterliydi fakat düşmana saldırdıkları anda Makedon ordusunun yanları zayıflayacaktı. Büyük İskender, bunu önlemek için ordunun kanatlarını geriye doğru uzatarak "basamak dizilişi" formunu uygulamıştır (Arr. *Anab.* III. 13; Diod. Sic. 17. 57). Bu savaşta da öncelikli olarak kendine III. Dareios'u hedef olarak belirlemiş, bu doğrultuda da merkezde mızraklı ve kalkanlı askerlerini organize etmiştir. Kendisi Makedon

¹⁵ Bu savaşta yine Pers ordusunun asker sayısı antik kaynaklarda oldukça abartılı verilmiştir. Curtius, 200.000 piyade ve 45.000 süvari (Curt. IV. 12. 13); Arrianos, 1.000.000 piyade ve 400.000 süvariden (Arr. *Anab.* III. 8. 6); Diodoros, 800.000 piyade ve 200.000 süvari (Diod. Sic. XVII. 39. 4); Plutarkhos, 1.000.000 asker (Plut. *Alex.* 31. 1). Tabii ki burada Perslerin sayısal üstünlüğü kesin olmakla birlikte, Makedon ordusuna göre oranı vermek ise olanaksızdır. I. Worthington, bu sayıyla ilgili mantıklı bir rakam olarak 100.000-150.000 rakamını zikretmektedir. (Worthington, 2014, s. 188); Sayılar ve diğer tartışmalar için bakınız: (Devine, 1989, s. 77-90; Devine, 1986, s. 87-115; Devine, 1975, s. 374-385; Griffith, 1947, s. 77-89).

birliklerinin sağ kanadında yer almış ve III. Dareios'un birliklerinin solundan ilerleyerek çarpık düzen stratejisini kullanmıştır.

Savaş süreci şöyle gelişmiştir: Başlangıçta Büyük İskender'in sağ kanadı çember içine alınmıştı. Kraliyet muhafızları safın tam ortasını tuttu ve sağa kayarak safın çapraz bir şekil almasına yol açtı (Arr. *Anab.* III. 13. 1; Curt. IV. 15. 1; Diod. Sic. XVII. 57. 6). Persler her ne kadar bu hamleye karşılık vermek isteseler de ordunun genel sayısının farklılığından dolayı harekete geçmekte geç kaldılar. Makedon safları yoğun bir biçimde sağa doğru saldırınca Persler de ağırlığı soldan sağa kaydırmak zorunda kaldılar. Sol kanattaki komutan Parmenion ve birlikleri artan bir Pers baskısıyla karşı karşıya kaldılar. Bu birliklerin başlıca görevi; Büyük İskender sağda bir boşluk ararken, Pers saldırısına karşı direnmektir. Büyük İskender, Pers saflarının en ucuna geldiğinde kanat muhafızlarından Baktriane ve Saka süvarileri onu karşıladılar. Menidas'ın en sağdaki paralı süvarilerinin Perslere ait kanat birlikleri ile karşılaşmaları sonucunda savaşın ilk kısmı başlamış oldu. Büyük İskender, tam düzleştirilmiş araziye ulaştığında, Büyük Kral savaş arabalarını alana sürdü. Ancak bu hamlenin sonucu hayal kırıklığı oldu. Agrianlardan ve kargı kullananlardan oluşan hafif piyade birliği atları vurmada ve savaş arabalarının yönünü değiştirmede büyük bir yetenek gösterdiler. Makedon saflarına ulaşmayı başaran ancak birkaç araba da açılan boşluklardan zarar vermeden geçebildiler ve Arkadaş Birliklerinin¹⁶ hizmetkarları ile arkalarında yer alan hypaspistlerce etkisiz hale getirildiler. Pers ordusunun sağ kanadından sorumlu Mazaeus'un daha az sayıda savaş arabası olmasına rağmen bunları süvarilerle birlikte kullanarak Makedon saflarındaki açılan boşlukları kullanarak zarar vermeyi başardı. Saldırı altındaki sol kanat zaman geçtikçe zor duruma düştüğü halde direnmeye devam etti. Sağ kanatta ise savaşın seyrine büyük oranda etki edecek gelişmeler yaşanmaktaydı. Menidas'ın paralı süvarileri Büyük İskender'in kanat muhafızlarıyla birleşince, büyük bir süvari mücadelesi ortaya çıktı. Meydana gelen bir boşluk ile Arkadaş Birlikleri içeri doğru yüklendi. Ayrıca phalanklar da Pers saflarını arkaya doğru itmeyi başardılar. İssos Savaşı'nda olduğu gibi Büyük Kral zaman geçtikçe zor durumda kaldı ve baskıyı daha çok hissetti. Bunun sonucunda saflarını bozarak savaş alanından çekilmeye başladı (Bosworth, 2005, s. 106).¹⁷ III. Dareios'un savaş alanını terk ettiği görülünce Pers birlikleri

¹⁶ Makedon ordusunun en seçkin süvarileridir. Makedon kralının yakın muhafızlarıdır ve savaş alanında daima kral ile birlikte hareket ederler.

¹⁷ J. Lendering'in savaşla ilgili yorumları ise şu şekildedir: “*Karşılaşma öncesinde yaşananlar konusunda yeterince bilgi sahibi olmamıza karşın, karşılaşmanın kendisi hakkında bildiklerimiz o denli az ve kısıtlı. Yunan ve Romalı Antik Çağ yazarları anlatılarında, 1 Ekim 331 tarihinde gerçekleştirilen manevra ve taaruzlara etraflıca değinmiş olsalar da olayların tam olarak nasıl cereyan ettiğini anlatmak mümkün değil. Nasıl aktarılmış olursa olsun, tüm kaynakların aktardıkları özetle, Dareios'u ölü ya da diri yakalamak için çok güçlü bir istek duyan*

savaşı daha fazla sürdürememiştir (Arr. *Anab.* III. 14; Curt. IV. 9. 4-10. 17, 12-16; Diod. Sic. XVII. 53, 55-61; Burn, 1952, s. 81-91; Worthington, 2014, s. 189). Savaşın sonu Persler için artık tam bir yıkımdı. Bu mağlubiyetten sonra Perslerin merkezi otoritesi çökmüştür. Bu savaş, devletin direniş kapasitesini yok edip, dağılma sürecine girmesine neden olmuştur (Keegan, 2019, s. 345).

Sonuç

Pers-Makedon savaşları tarihsel açıdan özellikle Küçük Asya'nın ve Yakın Doğu'nun yaklaşık iki yüzyıldır devam eden yönetimin el değiştirdiği ve yeni kaderinin belirlendiği savaşlar olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, Makedonlarla yapılan savaşlar Pers ordusunun gücünü görme açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu savaşlarda; Persler, göğüs göğüse muharebelerde donanım ve kabiliyet bakımından çok zayıf kalmış ve bu nedenle de art arda mağlubiyetler gelmiştir. Standart Pers askeri donanımı Makedonlara karşı etkisiz kalmış, yakın dövüş için geliştirilmiş bir zırh olmayınca da kol, boyun ve yüz yaralanmaları ölümcül boyutlarda meydana gelmiştir. Buna ek olarak, hasırdan yapılan kalkanlar, Makedon mızraklarına karşı çok zayıf kalarak bütün darbeyi piyadenin almasına neden olmuştur. Perslerin en seçkin birlikleri olarak bilinen “Ölümsüzler” bile Makedon phalanksı karşısında zayıf kalmış ve başarı gösterememiştir. Dolayısıyla, rakipler arasında kıyaslanınca teçhizatlardaki bu dengesizlik neticesinde yenilgi kaçınılmaz olmuştur. Granikos Savaşı'nda komutanlar arasındaki büyük rekabet, bir an önce Büyük İskender'i öldürüp Büyük Kral'ın teveccühünü kazanmak ve kendi aralarındaki taktiksel anlaşmazlıklara Büyük İskender'in arazi şartlarını iyi kullanması, doğru strateji ve doğru zamanlama ile saldırması da eklenince Persler için yenilgi tahmin edilebilir bir sonuç olmuştur. Bu savaş ile Küçük Asya'nın batısındaki Pers kuvvetlerinin çoğu, bir anda imha edildi ve birçok yüksek rütbeli Pers komutanı hayatını kaybetti. Bu “yok oluş” Persler'in Küçük Asya'nın batısındaki mevcut otoritesini, neredeyse tamamen ortadan kaldırdı ve Küçük Asya'nın batı sahilleri, Persler tarafından, tamamen Büyük İskender'e terkedildi. Bu yenilginin başlıca sebeplerinden birisi Pers yüksek komuta

İskender'in son derece atak davrandığı ve peşine düştüğü Büyük Kralı paniğe sürükleyip kovalayarak kaçırmamasının ardından, Dareios'un kaçtığı haberini alan Pers ordusu saflarının bozulduğu ve askerlerin de kaçmaya başladığı yönündedir. Belki de olaylar farklı cereyan etmişti. Gaugamela'daki çarpışma alanı topraklı, dolayısıyla Makedonlar ve Persler insanı boğan, kör eden yoğun toz bulutu altında çarpışmak zorunda kaldıklarından, olan biteni tam olarak kestirmeleri olanaksızdı. Ortalığı kaplayan toz bulutu eşliğinde gün boyu süren çarpışma sonrasında İskender savaş alanının tartışmasız galibiydi... Kesin olan diğer şey de çarpışmanın belirli bir noktadan sonra Mazaios'un Babilli süvarilerinin Makedon saflarında açılan gediklerinde zarar vermeyi başarmış olduğuydu. Bu durumun yarattığı fırsat, düşmana arkadan saldırıp çember içine alabilmek için yeterli olabilirdi; ancak Mazaios taktik değiştirerek Makedon ordugahını yağmalayıp ele geçirmeyi seçmişti... Dareios'un kılı kırk yaran hazırlıklarına ve düşmanı bir kukla gibi oynatmış olmasına karşın, çoğunluğu savaş deneyiminden yoksun askerlerinin mevcut koşullar altında cesaretleri kırılmış, çareyi kaçmakta bulmuşlardı. Dolayısıyla, Gaugamela Savaşı'nı savaş alanından kaçmak dışında bir eylemde bulunmayan kalabalık asker grubuna düzenlenen bir saldırı olarak yorumlarsak hiç abartılı olmayacaktır...” (Lendering, 2018, s. 196).

kademesindeki komutanların birbirlerine güvenmemesi ve bu durumun karar alma mekanizmasında çok büyük sorunlara neden olmasıdır. İssos Savaşı'nda uygulanan yanlış planlamalar ve savaş stratejileri, zamanlamalardaki sorunlar ve komuta kademesindeki disiplinsizlik gibi nedenler savaşın kaybedilmesinde başlıca rol oynayan unsurlar olmuştur. Bu savaş sonucunda Büyük İskender açısından Küçük Asya toprakları garanti altına alınmış, Yakın Doğu'nun kapıları da açılmıştır. Gaugamela Savaşı'nda ise III. Dareios'un tüm detaylı planlamalarına ve büyük orandaki sayısal üstünlüğüne rağmen Makedonlarla kıyaslandığında askeri teknoloji ve disiplin bakımından eksik kalması onu yenilgiye iten en büyük etmenler olmuştur. Bu kalabalık asker yığını komuta anlamında çok zor hareket etmiş ve disiplinli Makedon birlikleri karşısında büyük zafiyet yaşamıştır. Büyük İskender de aldığı bu büyük galibiyetten sonra büyük bir şöhret kazanmıştır. Dolayısıyla, Makedonlar için, Babil, Susa ile Persepolis'in yolu açılmış ve III. Dareios'un krallık vasfı da fiilen sona ermiştir.

III. Dareios; birçok yönden şanssız bir hükümdar olarak saltanatını sürmüştür.¹⁸ Tahta çıkar çıkmaz, Makedonlar ve Yunanlar, ülkesini işgal etmiş, birçok felaketle uğraşmak zorunda kalmış, girdiği savaşların sonucunda imparatorluk ordusu, adeta imha edilmiştir. Son olarak da bunların üstüne, yakınındakiler tarafından öldürülmesi de felaketlerle geçen elli yıllık ömrünün sonu olmuştur. Aslında, III. Dareios'un en büyük talihsizliklerinden birisi de Büyük İskender'in çağdaşı ve rakibi olmaktır. Yukarıda geçen III. Dareios'un karanlık kaderinin aksine, Persler'in durumu, abartıldığı kadar da kötü değildi. Alternatif bir bakış açısıyla bakılırsa; köklü devlet geleneği ve zengin kaynakların lâyıkıyla kullanılması, devletin ömrünü maksimum derecede uzatmıştı. Sonuç olarak; aslında, Persler için temel zafiyet, Persler'in daha çok kendi içerisindeki siyasi çekişme ve Büyük İskender'in askeri dehası idi.

Kaynaklar

Antik Kaynaklar

Arrianos. (1976-1983). *Aleksandrou Anabasis*. (Çev. P. A. Brunt). Harvard University Press.

Arrianos. (1803). *Indica*. (Çev. P. A. Brunt). Harvard University Press.

Asclepiodotus. (1923). *Tacticus*. (Çev. W. A. Oldfather). Harvard University Press.

Ctesias. (2010). *Persica*. (Çev. L. Llewellyn-Jones-J. R. Robson). Routledge.

¹⁸ Diodoros, Dareios'tan övgüyle şu şekilde bahsetmiştir: “Dareios'un tahta yükselmesinin nedeni mertlikte diğer bütün Perslerden üstün olmasıydı. Bir gün Kral Artakserkses'in seferi sırasında, içlerinden cesareti ve dayanıklılığıyla nam salmış biri, Persler arasından bir gönüllüyle teke tek dövüşmek için meydan okudu. Dareios'tan başka kimse ortaya çıkmaya cesaret edemedi ve Dareios adamı öldürdü. Ardından Kral tarafından paha biçilemez hediyelerle onurlandırılırken, Persler de içlerinde en cesurlarının Dareios olduğunu kabul etti.” (Diod. Sic. XVII. 6. 1).

- Quintus Curtius Rufus. (1946). *Historiarum Alexandri Magni Macedonis* (Çev. J. C. Rolfe). Harvard University Press.
- Diodoros Sicilus. (1906). *Diodori Bibliotheca Historica*. (Çev. F. Vogel-K. T. Fischer). Naedibus B.G. Teubneri.
- Iustinus. (1994). *Epitoma Historiarum Philippicarum*. (Çev. J. C. Yardley). Oxford University Press.
- Cornelius Nepos. (1984). *On Great Generals, On Historians*. (Çev. J. C. Rolfe). Harvard University Press.
- Plutarkhos. (2017). *Alexandros*. (Çev. I. Çokona). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polyainos. (2010). *Strategemata*. (Çev. R. Shepherd). Kessinger Publishing.
- Polybius. (1923). *Historiai*. (Çev. W. R. Paton). Harvard University Press.
- Procopius. (1971). *de Bello Persico*. (Çev. H. B. Dewing). Harvard University Press.
- Ksenophon. (1960). *Kyrou Paideia*. (Çev. W. Miller). Harvard University Press.

Modern Kaynaklar

- Abbot, J. (2020). *Büyük İskender*. (Çev. S. Müller). Kanon Yayınları.
- Alanyalı, H. S. (2001). Philoxenos ve İskender Mozaïği. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (3), 13-30.
- Arslan, M. (2017). İskender'in Küçük Asya Seferi ve İssos Muharebesi. *Persler, Anadolu'da Kudret ve Görkem*, Yapı Kredi Yayınları, 136-158.
- Badian, E. (1977). The Battle of the Granicus: A new look. *Ancient Macedonia II*, 271-293.
- Badian, E. (1985). Alexander in Iran. *CHI*, 2, 420-501.
- Badian, E. (2000). Darius III. *HSPH*, 100, 241-267.
- Bosworth, A. B. (1980). Alexander and the Iranians. *JHS*, 100, 1-21.
- Bosworth, A. B. (2005). *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri*. (Çev. H. Çalışkan). Dost Yayınları.
- Bosworth, A. B. (2006). Alexander the Great. *CAH*, VI, 791-875.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*. Eisenbrauns.
- Briant, P. (2009). The Empire of Darius III in Perspective. *Alexander the Great: A New History*, Wiley-Blackwell, 141-170.

- Briant, P. (2015). *Darius: In the Shadow of Alexander*. Harvard University Press.
- Briant, P. (2019). *Büyük İskender: Fetihler ve Siyaset*. (Çev. N. Özyıldırım). Alfa Yayınları.
- Brosius, M. (2003). Alexander and the Persians. *Brill's Companion to Alexander the Great*, Brill, 169-193.
- Brosius, M. (2006). *The Persians*. Taylor and Francis Group Press.
- Brunt, P. A. (1962). Persian Accounts of Alexander's Campaigns. *CIQ*, 12, 141-155.
- Burchardt, L. (2021). *Antik Çağ Askeri Tarihi*. (Çev. H. Arslanbaba). Runik Kitap.
- Burn, A. R. (1952). Notes on Alexander's Campaigns 332-330. *The Journal of Hellenic Studies*, 72, 81-91.
- Cook, J. M. (1983). *The Persian Empire*. Barnes and Noble.
- Devine, A. M. (1975). Grand Tactics at Gaugamela. *Phoenix*, 29 (4), 374-385.
- Devine, A. M. (1985). The Strategies of Alexander the Great and Darius III in the Issus Campaign (333 BC). *AW*, 12, 25-38.
- Devine, A. M. (1986). The Battle of Gaugamela: A Tactical and Source-Critical Study. *AW*, 13, 87-115.
- Devine, A. M. (1989). The Macedonian Army at Gaugamela: Its Strength and Length of Its Battle Line, *AW*, 19, 77-90.
- Droysen, G. (2007). *Büyük İskender Tarihi*. (Çev. B. S. Baykal). Dharma Yayınları.
- Ferrucci, S. (2018). Yeni Akhilleus: İskender Asya'da. (Çev. L. T. Basmacı). *Antik Yunan*, Alfa Yayınları, 174-180.
- Foss, C. (1977). The Battle of the Granicus: a new look. *Ancient Macedonia* 2, 495-502.
- Freeman, P. (2020). *Büyük İskender*. (Çev. C. C. Tarımcıoğlu). Kanak Yayınları.
- Fuller, J. F. C. (2004). *The Generalship of Alexander the Great*. Da Capo Press.
- Gartwaite, G. R. (2018). *İran Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İnkılap Kitabevi.
- Griffith, G. T. (1947). Alexander's Generalship at Gaugamela. *JHS*, 67, 77-89.
- Hackel, W. (1992). *The Marshals of Alexander's Empire*. Routledge.
- Hammond, N. G. L. (1980). The Battle of the Granicus River. *JHS*, 100, 73-88.

- Hammond, N. G. L. (1992). Alexander's Charge at the Battle of Issus in 333 BC. *Historia*, 41, 395-406.
- Head, D. (1992). *The Achaemenid Persian Army*. Montvert.
- How, W. W. (1923). Arms, Tactics and Strategy in the Persian War. *JHS*, 43, 117-132.
- Jursa, M. (2018). Büyük İskender'in Fetihleri. (Çev. L. T. Basmacı). *Antik Yakındoğu*, Alfa Yayınları, 271-272.
- Keegan, J. (2019). *Savaş Sanatı Tarihi*. (Çev. S. Koçak). Say Yayınları.
- Körpe, R. (2011). Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 10-11, 95-108.
- Körpe, R. (2012). Pers Hakimiyetinde Troas Bölgesi: Demografik Yapı ve Pers Yönetim Sistemi. *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 157-166.
- Körpe, R. (2014). Son Yapılan Araştırmaların Işığında Granikos Savaş Alanı. *17. Türk Tarih Kongresi*, 401-413.
- Körpe, R. (2019). Granikos Savaşı'nda Pers Ordusunun Harekat Merkezi Zeleia Antik Kenti ve Lokalizasyonu. *2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu*, 192-250.
- Körpe, R. (2022). Troas Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırmalarının Işığında Pers Savunma Sistemi, *OANNES*, 4 (2), 557-578.
- Körpe R. & Yavuz M. F. & Rose B. (2010). Persian Hilltop Settlements and Military Strategy in the Troad. *Archaeological Institute of America 111th Annual Meeting*, 127.
- Kuhrt, A. (2007). *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. Vol. 2, Routledge.
- Lendering, J. (2018). *Büyük İskender*. (Çev. B. Sungur). Kronik Yayınları.
- Marsden, E. W. (1964). *The Campaign of Guagamela*. Liverpool University Press.
- Mccooy, W. J. (1989). Memnon of Rhodes at the Granicus. *The American Journal of Philology*, 110 (3), 413-443.
- Murrison, C. L. (1972). Darius III and the Battle of Issus. *Historia* 21, 399-423.
- Nawotka, K. (2010). *Alexander the Great*. Cambridge Scholars Publishing.
- Nikolitsis, N. (1974). *The Battle of the Granicus*. Aströms Förlag.
- O'Brien J. M. (1992). *Alexander the Great: The Invisible Enemy: A Biography*. Routledge.
- Olmstead, A. T. (1948). *History of the Persian Empire*. University of Chicago Press.

- Parker, G. (2014). *Cambridge Savaş Tarihi*. (Çev. F. Tayanç & T. Tayanç). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perlman, S. (1985). Greek Diplomatic Tradition and the Corinthian League of Philip of Macedon. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 34 (2), 153-174.
- Pomeroy, S. B. (2018). *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*. (Çev. O. Yarlığaş). Alfa Yayınları.
- Rose, B. & Körpe R. (2005). The Granicus River Valley Survey Project 2004. 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Kitabı*, 2, 323-332.
- Rose, B. & Körpe R. (2006). The Granicus River Valley Survey Project 2005. 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Kitabı*, 2, 67-78.
- Rose, B. & Körpe R. (2007). The Granicus River Valley Survey Project 2006. 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Kitabı*, 2, 103-116.
- Rose, B. & Körpe R. (2008). The Granicus River Valley Survey Project 2007. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı Kitabı*, 2, 343-357.
- Sandys, W. & Vaux W. (2022). *Persler, Parthlar, Sasaniler*. (Çev. B. A. Uzun). Say Yayınları.
- Sachs, A. (1977). Achaemenid Royal Names in Babylonian Astronomical Texts. *AJAH*, 2, 129-147.
- Sekunda, N. (1992). *The Persian Army 560-330 BC*. Osprey Publishing.
- Sheppard, R. (2008). *Alexander The Great at War, His Army, His Battles, His Enemies*. Osprey Publishing.
- Tarn, W. W. (1948). *Alexander the Great, II Sources and Studies*. Cambridge University Press.
- Tekin, O. (2019). Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistik Çağ. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, Devletler ve Kent Devletleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2-11.
- Thompson, M. (2007). *Granicus 334 BC. Alexander's First Persian Victory*. Osprey Publishing.
- Warry, J. (1991). *Alexander 334-323 BC. Conquest of the Persian Empire*. Osprey Publishing.
- Wiesehöfer, J. (2003). *Antik Pers Tarihi*. (Çev. M. A. İnci). Telos Yayıncılık.
- Worthington, I. (2014). *By the Spear: Philip II, Alexander the Great and Rise and Fall of the Macedonian Empire*. Oxford University Press.